

Различните лица на злото в романовата поредица „Хари Потър” от Джоан Роулинг

Илияна Бенина

Various Portraits of Evil in the Harry Potter Series by J. K. Rowling: The present study explores the representations of various aspects of evil in the text of the Harry Potter series by J.K.Rowling. The common feature of all of them is seen in the ambivalence of the characters, as well as in the refusal of essentialist "labels". In general, the category of evil in the text of the novel is viewed in a dialectic connection with the category of good, not as a polarized subordinate member of the binary opposition good / evil.

Key words: binary opposition, evil, ambivalent characters, subversion of stereotypes, personal choice, free will, personification of diabolic powers, dimentionors, household tyranny.

ВЪВЕДЕНИЕ

Историята на героя доминира в детската и юношеската литература и поради това нейното значение е особено голямо за репрезентиране на основни бинарни опозиции, каквато е опозицията **добро / зло**. Марджъри Хърман обобщава в този смисъл: „Тя [историята на героя, бел. моя] не само, че е навсякъде около нас, тя предписва една система от свързани понятия, **фундаменталните бинарности, които са формирали западната мисъл и ценности**. Платон и Аристотел формулират основните опозиции, когато утвърждават превъзходството на човешките същества над животните, на мъжете над жените, на разума над страстта, на душата или мисълта над тялото. **Християнската мисъл до голяма степен отразява тези ценности и ги обвързва с понятията за добро и зло**. Героят винаги въплъщава доминиращия член на тези бинарни опозиции, когато, напредвайки в своето търсене, среща зли чудовища, дракони, вещици и други подобни. По-късно приказките за героя съдържат древните опозиции като база на ценностите и добавят нови към тях (курсивът мой) [1].”

ИЗЛОЖЕНИЕ

В друго наше изследване, озаглавено „Репрезентации на доброто в романовата поредица *Хари Потър* от Джоан Роулинг” обстойно разглеждаме някои от основните фикционални проявления на доброто, т.е. на доминиращия член в опозицията **добро – зло**. В настоящата работа отдаваме подобаващото внимание на антипода му, на неговите разнообразни репрезентации и множество значения. Централното място в парадигмата на злото се заема от основния антагонист в романа – Лорд Волдеморт. Относно конструирането му може да се каже, че същата стратегия, която е приложена към протагониста Хари Потър, се прилага и спрямо него. В случая визираме факта, че романът, издържан в жанровия модел BILDUNGSROMAN, проследява както формирането на Хари Потър, така и на персонажа Волдеморт (а и на повечето от останалите персонажи). Разликата е само в хронологическия план – читателят наблюдава развитието на Хари на цикли от по една година във всяка книга, докато за Волдеморт те са на значително по-големи интервали. Това се оправдава от романовата логика и хронология, тъй като все пак той е роден и живее доста преди Хари Потър във фикционалното време на романа.

Първият възможен подстъп към идентификацията на всеки персонаж е неговото име. Валери Стефанов казва в тази връзка: „Името е един от най-важните маркери на идентичността. То не е прост знак, сочещ към някаква налична конкретност, а е самата възможност за продуциране на траеща във времето тъждественост. Името може да се определи като „архив”, където се събират разпиляващите се жизнени актове. Изобразяваните в художествените текстове отношения към името и имената са симптоматични за промени в механизмите на самоидентификация <...> Името е онова смислово пространство, в което индивида и общността могат да разположат

себе си и да изиграят ритуалите на себезапазването [2]”. Изненадващо, антагонистът в романа е известен с цели три имена. Името, с което той се въвежда още в първата книга е Лорд Волдемор. Това е **името, което той сам си е избрал**. То идва от френски език и означава "лятаща смърт" [3], но поради големия ужас, който вдъхва, в магьосническия свят избягват да го наричат с него, а се използва заместителя ТИ-ЗНАЕШ-КОЙ. Това второ име е интересно с факта, че по същество **представлява случай на табуиране**, забрана за произнасяне на името. В книгата си *Златната клонка*, в отделна глава, озаглавена „Думи табу”, Джеймс Фрейзър проследява различните случаи на табуиране на имена в техния митологичен генезис. Един от тях е свързан със забрана да се произнасят имена на мъртъвци, от страх, че техният дух може да бъде призван и така да нападне на живите, поради което се използва прякор [4]. Като имаме пред вид етимологията на името Волдемор – „лятаща смърт”, можем да заключим, че то означава две възможни неща: 1. човек, който сее смърт и 2. човек, който в известна степен самият е мъртъв. Така се изяснява не само възможният смисъл, но се изгражда и част от асоциативността, свързана с цялостната концепция за персонажа. Леони Калдекот допълва в тази връзка: „Роулинг се осмелява да навлезе твърде дълбоко в това, което папа Йоан Павел II-ри нарича „култура на смъртта”. Името на злия антагонист, чието собствено развитие е в противоположна посока на това на Хари, и е централна тема в книгите, прави това много ясно: Vol-de-mort. Роулинг използва древни лингвистични корени (в този случай френски), за да дефинира неприятеля на героя като „желаещ смърт [5]”.

Рожденото му име **не** се въвежда като първото от трите имена в хронологически план. За него читателят научава малко едва във втората книга и значително повече в шестата. То е Том Мерсволуко Риддъл и подчертава смесения му произход: от майка магьосница с древно потекло, стигащо пряко до идеолога на черните магьосници – Слудерин, и от баща – обикновен простосмъртен, или мъгъл, казано на езика на романа. Още нещо, което можем да отбележим във връзка с рожденото му име е, че собственото име Том е едно от най-често срещаните собствени имена в англоезичните страни и, отнесено към ранните години на детството на Волдемор, не може да се каже, че загатва за нещо определено в характера на персонажа. По-скоро можем да заключим, че това „обикновено” име подчертава в началото възможностите, които са безкрайно разнообразни пред личността. Фамилното име подкрепя тази посока на тълкуване, тъй като на английски език „riddle” означава „гатанка”. И действително, малкият Том Риддъл е една човешка гатанка, една енигма, тъй като не се знае в каква посока ще се развие. Оттук нататък читателят ще стане свидетел на изборите, които той ще направи, така щото от Том Мерсволуко Риддъл той да се превърне в Лорд Волдемор и ТИ-ЗНАЕШ-КОЙ. **Всъщност тези три имена са жалоните по дългия, криволичещ път, който той ще извърви, за да стане това, което е.**

Черният Лорд няма кой също е учил в „Хогвортс”, в дома „Слудерин”, но по-късно, обхванат от маниакално-непреодолимото желание да стане властелин на целия паралелен свят, започва да се изгражда като **въплъщение на диaboлични сили**. В този персонаж има нещо много родствено с Луцифер в желанието му да сътвори своето царство на злото. Най-често използваните прилагателни по отношение на него са „тъмен” и асоциативно свързаното с него „черен”, които се срещат в такива номинативни словосъчетания като: „Черният Лорд”, „тъмните сили”, „тъмната страна” и други подобни. Основните качества, преpraщащи към външния му вид в края на неговите трансформации е ужасяващо-отблъскващата физическа грозота и „тъмнота”. Този факт е още по-многозначителен за психическата метаморфоза на персонажа и поради това, че като малко момче и юноша, той е блестял със значителна физическа красота. Принципно ролята му в системата на наратива е ограничена до кратки заплашителни демонстрации, като особено в първите книги появяванията му са действително епизодични. В тази връзка за нас представлява

интерес да разгледаме наративните стратегии, чрез които се реализират някои от неговите драматични „появявания“, тъй като в повечето други случаи читателят бива информиран за него индиректно, от трети лица. В първата книга – *Хари Потър и философския камък* решението е наистина оригинално: чрез изграждане образа на човешко същество с две лица [6]. И тялото, и личността на един от преподавателите, професор Куиръл, са обсебени от Волдемор, който се опитва да възвърне силите си. Лицето на Волдемор се намира **отзад на главата на Куиръл**. Този образ на главата с две лица събужда асоциации с двуликкия римски бог Янус, който е отговорен за прехода от минало към бъдеще, с други думи за изборите в живота. В романа символът може още да се разглежда като метафора за органичната свързаност на добро и зло, между които е трудно да се прокара демаркационна линия, тъй като те са свързани като двете страни на една монета. Текстът излъчва внушение за злото не като пълна противоположност на доброто, а напротив, доброто и злото са репрезентирани като две **взаимно допълващи се** категории, **и, следователно, допускащи своето противоположно**.

Това, което се илюстрира чрез персонажа Волдемор са, от една страна, различните степени на деградация, съпровождащи еволюцията от злото с човешко лице до абсолютно дехуманизирания образ в края на романа, а от друга, пропуснатите възможности за позитивно развитие на персонажа в резултат на неговия собствен избор. Така читателят последователно вижда съвсем невръстния Том Ридъл как измъчва своите съученици; след това как той става отцеубиец, а после и масов сиубец, докато извършва най-страшното нещо за една личност – убива собствената си душа, в случая като я разделя на части, наречени „хоркрукси“. В това, според нас, се състои художествената **функция на трите различни имена – те представляват вербалните маркери в текста, сигнализиращи за различните етапи в процеса на дехуманизиране на персонажа**. От друга страна, както вече споменахме, образът с две лица създава основа за усъмняване в категоричната абсолютност на природата на злото. Защото **всъщност, както се оказва в хода на повествованието, истинският двойник на Волдемор не е професор Куиръл, а Хари Потър**, свързан с Черния Лорд по странен начин чрез белега на челото във формата на светкавица. Персонажът Волдемор преповтаря направеното вече внушение чрез протагониста за отговорността на собствените морални избори, като предоставява една илюстрация с отрицателен знак.

Една от най-любопитните репрезентации, съставлящи парадигмата на злото в текста на романа, и която считаме за безспорно творческо попадение, намираме в третата книга на поредицата – *Хари Потър и затворникът от Азкабан* в зловещите пазачи на затвора Азкабан – **дименторите** [7]. В тях читателят с лекота може да декодира това, което по признанието на Дж. К. Роулинг те символизируют – депресията, бича на нашата съвременност, състоянието на саморазрушение и разпад на личността [8]. Самото название на тези странни същества, идващо от английския глагол “dement” – „подлудявам, карам да полудее“, подсказва възможната посока за тяхната интерпретация. Ето как изглеждат те:

На прага, осветена от трепкащата светлина в ръката на професора, застана фигура с наметало, която се извисяваше до тавана, а лицето ѝ беше скрито под качулка ... Изпод наметалото стърчеше ръка – лъскава, слизеста, слюзеста, крастава, като нещо мъртво разложено във вода ...

После онова, което беше под качулката, каквото и да бе то, си пое дъх – дълго, бавно, гъргорецо, сякаш се опитваше да засмуче въздух от заобикалящата го обстановка.

Силен хлад облъхна всички. Хари почувства как дъхът му спира в гърдите. Студът проникна дълбоко под кожата му, изпълни дробовете му, самото му сърце...

(*Хари Потър и затворникът от Азкабан*, с. 73)

Демонизирането на депресията в романа може да се интерпретира, като художествено пресъздаване на страха на личността (в смисъл на парализиране на нейната воля) да заеме позиция спрямо основни ориентири в моралния кодекс, особено относно тези, отнасящи се до добро / зло, което като резултат води до деструктивни изменения в нея. Модерният, напрегат и забързан живот днес поставя все повече изисквания и ситуации на избор пред нас, поради което понякога е доста трудно за отделната личност да намери сили, за да се справя непрекъснато с тях. Едно от вероятните, според нас, основания за конструирането на този характерен персонаж е да послужи като предупреждение за необходимостта от стабилни морални устои, за да можем да преодоляваме непрекъснато възникващите предизвикателства в живота.

Лицето на злото в романа *Хари Потър* може да има съвсем обикновен, ежедневен вид, лишен от епичния размах в демонични персонажи, като Волдемор или дименторите. Понякога то приема пошлия вид на ежедневните караници и еснафски тормоз, на дребните сметки и домашната тирания, репрезентирани в лицето на мъгълското семейство Дърсли. Но сред тях има един персонаж, който в петата книга *Хари Потър и орденът на феникса* [9] изненадващо започва да се поддава на проблематизиране – Петуня Дърсли, леля на Хари по майчина линия. Този персонаж, родеещ се по вложения в него смисъл с множеството персонажи на зли мащехи и родственици от вълшебните приказки и последователно репрезентиран в първите четири книги като еднозначно и категорично проявление на злото, бива силно разколебан в петата книга от поредицата, *Хари Потър и орденът на феникса*. „Завоят“ на текста е твърде голям – от тази Петуня Дърсли в началото на романа, която намира призвание и удоволствие в шпиониране на съседите и тормозеща хладнокръвно племенника си, до жената, в която проговаря гласа на кръвта и която, макар и не много смело, (с известна душевна борба и колебание) се противопоставя на семейството си, желаещо да изхвърли Хари на улицата.

Тя вдигна глава. Още трепереше като лист. Преглътна мъчително.

- *Налага се ... налага се момчето да остане, Върнън – пророни сломена.*
- *К-какво каза?*
- ***Той остава*** – потвърди леля Петуня.

Хари Потър и орденът на феникса, с. 44, (курсивът мой)

Това е едно от поредните доказателства, които текстът на романа ни дава, че не ползва „етикети“ и категорични отсъждания. Нещо повече, можем да кажем, че той се **съпротивява активно** срещу клишетата и стереотипите, подронва ги и не се задоволява с готови формули. В случая героинята получава втори шанс и тя не пропуска тази възможност за реабилитация. Крачката е твърде голяма, но се оправдава от текста с нещо, което само по себе си не е подвластно на логиката – гласът на отчича и на кръвната връзка.

Подобно разколебаване на категорията на злото намираме в още два „периферни“ персонажа в текста: Бърти Крауч и Нарциса Малфой. Персонажи, които изглеждат замислени изцяло като отрицателни, като едно от категоричните въплъщения на злото, отказват да се подчинят на тази стратегия при един по определението на Ролан Барт „писателски“ прочит, който е изцяло множествен. Така например, Бърти Крауч, магистър на магията (*Хари Потър и огненият бокал*) [10] отначало е репрезентиран като изцяло негативен персонаж: карьерист, който жертва дори сина си, изпращайки го в ужасния затвор „Азкабан“, за да не пострада неговата кариера. Впоследствие текстът опровергава тази привидност, като разкрива, че той чрез магия е намерил начин да придаде друг облик на сина си и да го скрие в дома им. Другият персонаж, който се родее с него по смисъла си е този на Нарциса Малфой – майка на един от антагонистите в романа, Драко Малфой. От началото и до края на повествованието тя е напълно отдадена на каузата на Лорд Волдемор,

както и цялото ѝ семейство. Пропукването в стереотипа се осъществява, когато в нея съзираме изключително проявление на едно силно чувство – майчината обич (*Хари Потър и нечистокръвния принц*) [11]. Тази надменна и непомерно горда жена намира в себе си сили да превъзмогне егото си, когато се унижава, молейки учителя Снейп да защити сина ѝ от отмъщението на Волдеморт в случай, че той се провали при изпълнение на възложената му мисия.

И при двата персонажа тези епизодични позитивни проявления са основание за тяхното проблематизиране и за открояване от читателя на множество значения, които подкопават първоначалната стратегия, с която са били замислени.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение можем да кажем, че новото, което Дж. К. Роулинг внася в трактовката на извечната опозиция добро / зло, е нейният отказ от ясно и точно разпределение на ролите на „непременно добри“ и „непременно лоши“. В този смисъл категорията на злото е подложена на преосмисляне чрез допускането, че доброто и злото са свързани, а не полярно противоположни. Цялата богата палитра от репрезентации на злото в романа показва общата тенденция към размишаване на черните краски и се набелязват множество възможности за проблематизиране. Основното внушение е, че всяка личност е продукт на своите жизнени избори, които прави, като упражнява свободната си воля. Ще завършим с думите на Кортни Стримел, която казва, че: „Умението на Роулинг да създава форум за хуманизъм е очевидно от нейната способност да създава реалистични двойствени персонажи – такива, които притежават както добри, така и лоши качества, точно както реалните хора. В цялата романова поредица много малко са тези персонажи, които остават непоколебимо добри или зли [11].“

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Hourihan, Margery. *Deconstructing the Hero*. London, New York: Routledge, 1997, p. 2.
- [2] Стефанов, Валери. *Участта Вавилон*. София, изд. „Анубис“, 2007, с. 43.
- [3] Mitchell, Daniel. *The Magic of Harry Potte: Essays Concerning Magic, Literary Devices and Moral Themes in J. K. Rowling's Harry Potter*. Cross Timbers Books (<http://crosstimbersbooks.com>), 2007, p. 76.
- [4] Frazer, James George. *The Golden Bough. A Study in Magic and Religion. III Part 2 Taboo and the Perils of the Soul*. 1922. Chestnut Hill, MA: Elibron Classics: Adamant Media Corp, 2006, p. 319-320, 324.
- [5] Caldecott, Leonie. “A Wizard’s Mission: Christian Themes in *Harry Potter*”. *The Christian Century*, January 15, 2008, pp. 24-27.
- [6] Роулинг, Дж. К. *Хари Потър и философският камък*. София, Егмонт България, 1997, с. 106.
- [7] Роулинг, Дж. К. *Хари Потър и затворникът от Азкабан*. София, Егмонт България, 1999.
- [8] Rowling, J. K. Interviews. Last accessed 04.09.2012. <http://www.omg-facts.com/Celebs/The-Dementors-From-Harry-Potter-Were-Ins/36831>
- [9] Роулинг, Дж. К. *Хари Потър и орденът на феникса*. София, Егмонт България, 2003.
- [10] Роулинг, Дж. К. *Хари Потър и огненият бокал*. София, Егмонт България, 2002.
- [11] Strimel, Courtney. “The Politics of Terror: Rereading *Harry Potter*”. *Children’s Literature in Education*. Vol. 35, № 1, March 2004, 35-52.

За контакти:

Ст. преподавател Илияна Бенина, катедра Чужди езици, Русенски университет „Ангел Кънчев“, E-mail: ibenina@uni-ruse.bg

Докладът е рецензиран.